

Onur ÇELEBİ

Dr. Öğretim Üyesi, Bozok Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü,
Yozgat/Türkiye
Assistant Professor, Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
History, Yozgat/Turkiye

eposta: celebi_sentez@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1151-8492>

<https://ror.org/04qvdf239>

Atf/Citation: Çelebi, Onur. 2023. Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (35), 906-930
<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1276173>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	03.04.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	22.05.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.06.2023

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ BASININA GÖRE BEKİR SAMİ BEY'İN İSTİFASI VE HÜKÜMET DEĞİŞİKLİĞİ MESELESİ

Öz

Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde her daim öne çıkan iki önemli konu olmuştur. Bunlar dış siyaset ve askeri meselelerdir. Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı mevzularında tüm vekiller hem fikirdir. Ancak amaca giden yolda izlenecek yöntem ve gerekli dış destek hususlarında tam bir birlik sağlanamamıştır. Bu noktada 1921 yılı mayıs ayı bir kırılma noktasını teşkil etmiştir.

Çalışmada, vatanın kurtuluşunu amaç edinmiş ancak metot noktasında anlayamamış iki ayrı fikri gücün üstünlük mücadelesinin bir nevi basına yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken de Türkiye'nin ilk Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in ve Fevzi Paşa Hükümeti'nin istifa hadiseleri örnek olarak alınıp incelenmiştir. Çalışmada; özellikle dönemin süreli yayınları (Vakit, İleri, İkdam, Akşam, Peyâm-ı Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Alemdar, Hâkimiyet-i Milliye) temel alınmış, arşiv belgeleri, meclis zabıt cerideleri ve tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Makalede, Türkiye'nin ilk Hariciye Vekili Bekir Sami Bey neden istifa etmiştir? Bu istifanın basına akisleri hangi yönde olmuştur? Türk basını Fevzi Paşa başkanlığındaki Heyet-i Vekile'nin istifasını nasıl karşılamıştır? Mustafa Kemal Paşa, ilk mecliste Misak-ı Milli çerçevesinde siyasi ve fikri birliği sağlamak adına hangi adımları atmıştır? Biçimindeki sorulara cevap aranmıştır. Çalışma sonucunda milli mücadelenin yöntemi hususundaki fikri ayrılıkların, Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun gücünü arttırmasına bağlı olarak azaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın – İstifa – Bekir Sami – Fevzi Paşa – Mustafa Kemal Paşa

THE RESIGNATION OF BEKİR SAMİ BEY AND THE MATTER GOVERNMENT'S CHANGE ACCORDING TO THE PRESS OF THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD

Abstract

Foreign policy and military matters were two significant subject which frequently came to fore in the Turkish Grand National Assembly meetings during the period of the War of Independence. All members of the parliament agreed on the unity of the homeland and independence of the nation. However, they did not fully agree on the methods to achieve the aims and to receive foreign support. At this point, the year of 1921 was a breaking point.

In this study, the struggle of two various approaches, which both aimed to reach the independence of the homeland with different methods, was examined as it was reflected in the period's newspapers. While doing this, the resignation events of Türkiye's first Foreign Minister Bekir Sami Bey and the Fevzi Pasha Government were examined as an example. The study is mostly based on the periodicals (Vakit, İleri, İkdam, Akşam, Peyam-ı Sabah, Tercüman-ı Hakikat, Alemdar, Hakimiyet-i Milliye) but the archival documents, assembly registers and monographies were also vastly consulted.

Why did Bekir Sami Bey, Türkiye's first minister of foreign affairs, resign from his post? How did the Turkish press evaluate this resignation? What kind of efforts were made by Mustafa Kemal Pasha to achieve political and ideological unity in the Assembly in the frame of the National Pact? These are the questions that this study aims to respond. The study concludes that the clash of ideas diminished in May 1921 as the Group for the Defense of the Rights of Anatolia and Rumelia increased its authority under the leadership of Mustafa Kemal Pasha.

Keywords: Press, Resignation, Bekir Sami, Fevzi Pasha,,Mustafa Kemal Pasha

Giriş

Anadolu'da Çerkez Ethem'in liderliğindeki isyan hareketini bastıran ve I. İnönü Muharebesi ile Yunan saldırısını başarılı bir şekilde defeden Ankara Hükümeti, askeri sahada gösterdiği başarılarına binaen Londra Konferansı'na davet edilmiştir.

Londra Konferansı'nda (21 Şubat – 12 Mart 1921) Türk milletini iki ayrı heyet temsil etmiştir. Biri özelde saltanat ve hilafeti simgeleyen, etki gücü ise İstanbul ile sınırlı kalan Tevfik Paşa kuruludur. Diğeriyse Milli Mücadele'nin fiili gücünü oluşturan dolayısıyla Türk milletinin esas iradesinin tecelli ettiği Anadolu'yu yansıtan, Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara heyetidir (BCA: 30-18-1-1 / 2 / 33 / 14, s.1-2).

Sevr Barış Antlaşması'nın hükümlerini Misak-ı Milli'nin ilkeleri doğrultusunda değiştirebilmek ve Türk milletinin ve devletinin haklı davasını dünya kamuoyuna duyurabilmek adına konferanstaki yerini alan Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara Heyeti, Sevr'in ağır maddelerini değiştirememiştir. Ancak Bekir Sami Bey, resmi görüşmeler

dışında kendi kişisel girişimleriyle heyetten ayrı olarak İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerle ikili görüşmeler gerçekleştirerek bir dizi anlaşmalara imza atmıştır.

Henüz Londra Konferansı'ndaki görüşmeler esnasında Bekir Sami Bey, Ankara'ya çektiği kapalı bir telgrafta her şeyin yolunda gittiğini, siyasi çevrelerde iyi bir izlenim bıraktıklarını, İtalya ve Fransa heyeti başkanlarının bu durumu kendisine özel olarak da ifade ettiklerini belirttikten sonra Sevr Antlaşması'nın ismen devam etmesi ancak içeriğinin Türk çıkarlarına göre değiştirilmesi hususunda İngiltere'nin olurlarını almaya çalışmakla ancak bu şekilde sağlam ve sürekli bir anlaşmaya varılabileceğini bildirmiştir (Sonyel, 1981: 393-394; Sonyel, 2003: 128-129).

Bekir Sami Bey'in 26 Şubat 1921 tarihli telgrafına Mustafa Kemal Paşa 29 ve 30 Şubat'ta karşılık vermiştir. Özetle, şayet antlaşma maddeleri Türk Misak-ı Milli İlkeleri doğrultusunda ulusal çıkarları güvence altına alırsa, antlaşmanın adının önemli olmayacağını söylemiştir. Ancak İngiliz şeref ve haysiyetini incitmemek hususunda gayret gösteren Bekir Sami Bey'in bu konularda İngiltere tarafından aldatılmamaya büyük dikkat etmesini; barışı sağlamak amacıyla İngiltere'ye (ismen bile olsa) ödünler verilmesini Ankara Büyük Millet Meclisi'nin onaylamayacağını, önceden ifade etmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'e "*Ekselânsınıza ve başkanlığınızdaki kurula verilen yetkiler, Misak-ı Milli'nin saptadığı sınırları aşamaz*" diyerek de uyarıda bulunmuştur (Sonyel, 1981: 394; Sonyel, 2003: 129).

Buna karşın Bekir Sami Bey, 4 Mart 1921'de İngiltere Başbakanı Lloyd George'u ziyaret ederek Türkiye'nin İngiltere ile bir anlaşmaya varmak istediğini; boğazlar meselesinin İngilizlerin isteyeceği şekilde çözüleceğini, Kafkasya'da Sovyet yayılmasını durdurmak için askeri bir set olarak müstakil federasyon kurulması hususunda Türkiye'nin yardımcı olacağını ve halifelik etkisinin İngilizlerin lehine kullanılacağını belirtmiştir. Ayrıca Bekir Sami Bey, 16 Mart 1921'de İngilizlerle esir değişimi anlaşması imzalamıştır (Jaeschke, 1989: 143; Öztoprak, 1992: 105-106; Adıvar, 2009: 195; Sonyel, 2003: 133-134). Buna göre, Türklerin elindeki tüm İngiliz esirler serbest bırakılırken, İngilizlerin elindeki Türk esirlerden İngiliz ve Ermenilere kötü muamele edenler serbest bırakılmayacaktır (Atatürk, 2018: 420; Yılmaz, 2021: 349; Akyüz, 1988: 201).

Bekir Sami Bey, 11 Mart 1921'de Fransa Başbakanı Aristide Briand ile de siyasi, askeri ve ekonomik mahiyette bir sözleşme imzalamıştır. Buna göre, Fransız ordusu Kilikya'yı boşaltacaktır, savaş esirleri karşılıklı değiştirilecek, halkın ve çetelerin elinden silahlar alınacaktır. Elazığ, Diyarbakır, Sivas ve Çukurova'da yapılacak iktisadi teşebbüslerde Fransızlara öncelik tanınacaktır, Ergani madenlerini işletme hakkı Fransızlara verilecektir. (Atatürk, 2018: 421; Akyüz, 1988: 201; Satan, 2011: 39-40).

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

12 Mart 1921'de İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile de bir anlaşma yapmıştır. Anlaşmada, İtalya'nın konferans sırasında İzmir ve Trakya'nın Türklere verilmesi konusunda destek vermesine karşılık Antalya, Burdur, Muğla ve Isparta Sancakları ile Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya'daki ticari teşebbüslerde öncelik İtalyanlara verilecektir. Ayrıca Ereğli kömür madenlerini işletme hakkı da yine bir Türk – İtalyan şirketine bırakılacaktır. (*İkdam*, 15 Mart 1921: 1; Atatürk, 2018: 421; Akyüz, 1988: 201; Satan, 2011: 40; Yılmaz, 2021: 383).

Ülkenin mevcut koşullar içinde top ve tüfek ile değil de ne pahasına olursa olsun yalnız diplomasi yolu ile Bağlaşık devletlerle uzlaşarak kurtulabileceği fikrine (*Alemdar*, 16 Mayıs 1921: 1; *Vakit*, 17 Mayıs 1921: 1) sahip olan Bekir Sami Bey, milli hareketin başarıyla sonuçlanması zamanının geldiğine inanarak bu anlaşmaları imzalamıştır.

Öte taraftan Ankara Büyük Millet Meclisi'nin bilgisi ve onayı olmadan imzalanan; Misak-ı Milli temelinde egemenlik hakkına ve eşitlik ilkesine aykırı olan (ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın, İtilaf Devletleri'nin Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları ve Türkiye'yi nüfuz bölgelerine ayıran "Üçlü Anlaşma"ya benzettiği) (Atatürk, 2018: 422) bu itilafnâmeler TBMM'de tasdik edilmemiştir. Bu sözleşmeler, Türk heyetinin Londra'dan Ankara'ya dönmesiyle birlikte, merkezinde Bekir Sami Bey'in gösterildiği bir dizi siyasi krizin yaşanmasına neden olmuştur.

1. Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk Hariciye Vekili (Güneş, 2009: 257; Okur-Küçükuşurlu, 2006: 199) olan Kafkasya (Osetya) kökenli Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı'na gönderilmesi, kimilerine göre, bir talihsizlik olmuştur (Atay, 2004: 313). Çünkü vatanın bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını milletin kendi güç ve kaynaklarıyla sağlayamayacağına inanan Bekir Sami Bey, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde Amerikan mandasını savunmuş ve bu amaçla da faaliyetlerde bulunmuştur (Kılıç Ali, 2007: 63-64; Avcıoğlu, 1998: 302; Jaeschke, 1989: 53-55; Sonyel, 1995: 104-105,124,131).

Londra Konferansı'na gidecek heyet üyelerini belirlemek amacıyla Meclis'in gizli oturumunda bir araya gelen vekillerden söz alan Karesi mebusu Basri Bey doğrudan isim belirtmeden:

"...Buradan gidecek zevat herhalde sağlam imanlı, midesi değil, dimağı ve ruhu Anadolu hareketi milliyesini tamamen hazmetmiş adamların gitmesi, davamızın kazanılması namına elzemdir... Yalnız efendiler istirham ediyoruz ki Meclisi temsil edecek murahaslar arasında verilecek zevat vaktiyle "Mandacılığa" çalışmış adamlar bulunmasın. Artık gözümüz yıldı. Tamamıyla Türk ve Müslüman olan ve efkâr-ı siyasiyesini evvelce aykırı yollara tevcih etmemiş bulunan zevat gitmelidir" (TBMM GCZ, 4 Şubat 1921: 372) diyerek, meselenin önemine dikkat çekmek istemiştir.

Diğer taraftan yine Meclis'in aynı oturumunda söz alan Konya mebusu Vehbi Efendi ise bir başka gerekçe göstererek Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı'na gidecek heyette bulunmaması gerektiğini ifade etmiştir. Vehbi Efendi özetle:

"... Listede esamisi görülen beyefendilerden Bekir Sami Beyefendi'nin de gitmesine razı değilim. Niçin efendiler, dün Rusya Bolşevik Hükümeti'nde murahhas olarak bulunup, buradan Londra'ya gitmesi her türlü mahsurdan sâlim değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Bey'in gitmesine ben şahsım namına katiyen razı değilim..." (TBMM GCZ, 4 Şubat 1921: 374) demiştir.

TBMM 23 Nisan 1920'de açıldıktan hemen sonra Ankara'daki yetkililer, Sovyet Rusya ile diplomatik ilişkiler kurmak için girişimlere başlamıştır. Bu doğrultuda 5 Mayıs 1920'de Meclis'te gerçekleşen ilk hükümet toplantısında Bekir Sami Bey başkanlığında içinde Yusuf Kemal'in de olduğu bir heyetin Moskova'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Görüşmeler neticesinde 24 Ağustos'ta Sovyetlerin Türklere askeri malzeme ve para yardımıyla bulunması noktasında iş birliğine dair bir karara varılmıştır. Ancak üç gün sonra Çiçerin'in Türkiye'den Van, Muş ve Bitlis'i Ermeniler lehine istemesi, işbirliği sürecini kesintiye uğratmıştır. Neticede Türk - Rus işbirliği anlaşması gecikmiş ve Moskova'ya gönderilen ilk heyet eli boş dönmek zorunda kalmıştır (Atatürk, 2018: 333; Sonyel, 1977: 665-680; Eroğlu, 1990: 180; Şimşir, 1996: 32; Yüceer, 2016: 102-147; Okur-Küçükuşurlu, 2006: 316,324; Yılmaz, 2021: 323-325; Güneş, 2009: 428-440; Gülmez, 2010: 12-30). Burada dikkat edilmesi gereken husus ise bu başarısızlığın nedeni olarak Bekir Sami Bey'in gösterilmesidir.

Bekir Sami Bey'in Rusya'da Türk - Sovyet görüşmelerinin devam ettiği günlerde, Ankara'dan habersiz, bazı gizli görüşmeler ve faaliyetler içinde bulunduğu ileri sürülmüştür. Bu minvalde Bekir Sami Bey'in Moskova'da Yusuf Kemal Tengirşek'ten ayrı olarak (bir bakıma Türkiye'nin aleyhine) Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin ile gizli bir görüşmede bulunduğu ve bu müzakerede Bekir Sami Bey'in Osetlere bağımsızlık verilmesine karşılık Sovyetlerin Ermeniler lehine toprak isteklerine sıcak baktığı ileri sürülmüştür. Daha sonra da Bekir Sami Bey'in Tiflis'e geçerek (bu sefer de Sovyet Rusya'nın aleyhine) Gürcü ileri gelenleri ve İngiltere, Fransa temsilcileriyle buluşarak, Sovyetlerin toprak genişlemesine karşı bir "Kafkas Seddi (Federasyonu)" oluşturulması fikrini Fransa ve İngiltere'ye önerdiği iddia edilmiştir (Tengirşek, 2001: 196; Nur, 1992 (III): 129,157; Yüceer, 2016: 119; Sonyel, 2003: 62; Öztoprak, 1992: 97; Adıvar, 2009: 195). Bu türden gelişme ve duyular Sovyetlerin, Bekir Sami Bey'in nezdinde Ankara Hükümeti'ne, dış politikadaki tutarlılığı konusunda şüpheli bakmasına neden olmuştur.

Türk ordusunun Ermenilerin yayılmasına engel olması, Çerkez Ethem İsyanı'nı bastırması ve en nihayetinde Yunan saldırısını defederek I. İnönü Muharebesi'nde başarılı olması Ankara Hükümeti için hem Doğu'da hem de Batı'da yeni görüşmelerin kapısını aralamıştır. Şubat-Mart 1921 tarihinde Ankara Hükümeti Londra ve Moskova'da iki ayrı önemli görüşmeye katılmıştır.

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

Yukarıda ifade edildiği üzere Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığındaki Ankara Heyeti Londra'da İngiltere, Fransa ve İtalya ile müzakerelerde bulunarak Sevr Antlaşması'nı değiştirmek için çaba sarf ederken, Yusuf Kemal Bey liderliğindeki bir başka (Doktor Rıza Nur ve Ali Fuat Paşa'dan oluşan) Ankara Heyeti ise Moskova'da Sovyet Rusya ile bir ittifak kurabilmek için mesai harcamıştır. Ancak Bekir Sami Bey'in bu sefer de Londra'da resmi konferansın ötesinde müttefik devletler ile Ankara'dan habersiz ikili görüşmelerde bulunması, başta Fransa olmak üzere müttefik devletler ile bazı sözleşmelere imza atması ve basına verdiği demeçler Sovyetlerin şüphelerinin daha da artmasına neden olmuştur (Sarıhan 1995: 443-444). Örneğin Bekir Sami Bey, Londra'da gazetecilere verdiği bir beyanatta, Türk milliyetperverlerinin müttefiklerle uzlaşmayı şiddetle arzu ettiğini, bunun için de Londra'da gayet müsait bir saha ve zeminin olduğunu ifade etmiştir (*İkdam*, 26 Şubat 1921: 1; Güneş 2009: 437).

Bu durum, Moskova'da Sovyet Rusya ile bir anlaşma zemini arayan Yusuf Kemal Bey'i ve heyetini çok zor durumda bırakmıştır. Moskova'daki görüşmeler esnasında Ankara'ya bilgi veren Yusuf Kemal Bey, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra'da verdiği beyanattır ile yaptığı temas ve faaliyetlerin Ruslar üzerinde olumsuz etkilere neden olduğunu, bu yüzden Rusların güçlükler çıkarttıklarını ifade etmiştir. Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri ile uzlaşmadan önce Ruslarla bir anlaşma yapılması gerektiğini çünkü İngilizlerin Ruslar kadar doğudaki Türk çıkarlarını kabul etmediklerini belirtmiştir. Ayrıca Londra'da Türklerin Fransızlarla bir anlaşma yapma noktasında olduğuna inanan Rusların Türkiye'ye yardım konulu açık veya gizli protokolü imzalamaktan kaçındıklarını bildirmiştir. Yusuf Kemal Bey:

"...Londra Konferansı münasebetiyle Avrupa'da yapılan türlü neşriyat hatta Bekir Sami Bey'in ağzından küçük antantaya dâhil olacağımız gibi şiddetli propagandalar Ruslara pek fena tesir ediyor. Hakkımızda şüphelere düşüyorlar. Bu da müşkülâtı dâi oluyor. 7 Mart tarihli telgrafınızdan anlaşıldığına göre İngilizler bize ezcümle şark hudutlarımızda Ruslar kadar menfaati temin etmiyor, binaenaleyh buradaki konferansın neticeyi kat'iyesi alınmadan antanta ile kati bir uyuşmanın yapılmamasının muvafık olacağı kanaatindeyiz. İstihbaratı mevsukamıza nazaran Rus Hükümeti bizim Fransızlarla uyuşacağımıza ve bunun kendi aleyhlerinde bir harekâtı fikriye tevilit edeceğine sahiptirler. Meselâ bu sebepten dolayıdır ki hafî veya aleni bir vesika ile bize muayyen miktarda para, silah itası taahhüdünden içtinap etmekte olduklarını anlıyoruz. Tarafınızdan bu zehapları izale edilirse daha fazla menfaatler temin edeceğimizi zannetmekteyiz" (Tengirşek, 2001: 269-270; Sonyel, 2003: 56).

Neticede Ankara Hükümeti, kurtuluş mücadelesi için hayati öneme sahip olan dış destek - ittifak konusunda, siyaseten Londra'da İngilizler ve Fransızlarla mutabık kalmakla, Moskova'da Ruslar ile anlaşmak arasında siyasi bir çatışma eşliğinde kalmıştır. Ancak

özellikle İngilizlerin uzlaşmaz tavrı yüzünden tercih ibresi Misak-ı Milli'yi tanıyan Sovyet Rusya'ya dönmüştür.

Türk dış politikasının Batı yerine Doğu'ya entegre olduğu bu dönemde Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet de Ankara'ya varmıştır.

Bekir Sami Bey Londra'dan döndükten sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine, imzaladığı ikili anlaşmalara değinmeden, yurt dışındaki izlenimlerine dair bir beyanatta bulunmuştur. Öneme binaen bir kısmını aşağıda (doğrudan) verdiğimiz bu demeçte Bekir Sami Bey gerek Roma'da görüştüğü Katoliklerin ruhani lideri Papa'nın gerekse de Fransız kamuoyunun Türklerin lehinde olduğunu, İngilizlerin ise bu minvalde peyderpey ilerlediklerini ifade etmiştir:

“ - Roma'ya muvasalat ettiğimiz zaman Papa ile görüşmek isteyip istemeyeceğim hususu bazı İtalyan ricali tarafından soruldu. Bu mülakatı kemal-i memnuniyet ile arzu ettiğimi söyledim. Bunun üzerine İtalya'daki mümessilimiz Cami Bey ile resmi surette davet olunduk. Bu davete icabetle Papa hazretleri tarafından kabul edildik. Papa hazretleri pek sevimli, zeki ve ahval-i umumiye de ihâtâ-i külliye sahibidir. Kendileri bize karşı fevkalade iltifatkâr bulundu.

- Bu mülakatta neler görüşüldü efendim?

- İptidâ Türklerden bahs olundu. Papa hazretleri, Türkler hakkında pek hayr-hâhâne elfâz-ı cemile-kârâne kullandı. Katolik Mezhebinin Türkiye'deki serbesti ayini hakkında Türk hükümeti tarafından öteden beri gösterilen müsaadati Papa hazretleri bir lisan-ı sitayişle tezkar etti. Ve Anadolu'daki ahali-i seviyyeye karşı hükümet-i Osmaniye canibinden yapılan muamele-i âdilenin devamından ümitvar olduğunu beyan etti.

-Londra ve Paris Matbuatının Türkiye'ye karşı aldıkları vaziyet hakkındaki mütâlaalarını sorabilir miyim?

- Fransız matbuatı, bu yakın zamanlarda da'vayı milliyemiz için pek hayr-ı hâhâne idare-i kelâm ediyor. Paris'te münteşir Deba gazetesi ve bu gazetenin muharriri hariç kaldığı halde bu matbuatın ekseriyet-i azimesi milli davamızın haklı olduğunu ve Türk milletinin, her nev-i düşman propagandalarına rağmen Şark'da yegane kavm-ı necib ve şayan-ı i'timad millet olduğunu itiraf ediyorlar. Fransız matbuatı lehimizedir ve bundan istifade etmek bizim için lazımdır.

İngiltere'de matbuat ve efkâr-ı umumiye aleyhimize olarak daha muzırr bir surette tasmim edilmiştir. Ma'mâfih son günlerde Londra matbuatında lehimize bir ceryan hâsıl olduğunu gördüm...” (Hâkimiyet-i Milliye, 2 Mayıs 1921: 1; Peyâm-ı Sabah, 20 Mayıs 1921: 1; Vakit, 20 Mayıs 1921: 1).

Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk isimli eserinde belirttiği üzere Bekir Sami Bey'in olaylara ve gelişmelere bakış açısı ile kendisinin yargısı ve duruşu birbiriyle bağdaşamaz durumdadır (Atatürk, 2018: 422-424). Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey'in aksine Batı'nın Türkleri yok etme siyasetinden vazgeçmediğini, bu yüzden de Batı ile Misak-ı Milli ilkeleri

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi dâhilinde ciddi bir anlaşmanın yapılması için uygun zamanın gelmediğine inanmıştır (Şimşir, 1996: 36).

Bekir Sami Bey'in Batılıların Türkler hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğu ve Londra'da imzaladığı anlaşmaların Türkiye'ye maddi ve siyasi avantajlar sağladığı yönündeki fikirlerini Ankara'da savunmaya devam etmesi, kendisinin Mecliste Misak-ı Milli ilkeleri öne sürülerek sert eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Hatta Mustafa Kemal Paşa, bu anlaşmaların (özellikle de Fransa ile imza edilenin) TBMM tarafından onaylanması durumunda Sovyet Rusya'dan gelen yardımların kesilmesine neden olacağını ifade etmiştir (Sarıhan, 1995: 548; Öztoprak, 1992: 103).

Özetle Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun, o dönemde, dış politika konusundaki fikirleri ve diplomasiyi uygulama biçimleri ile Bekir Sami Bey'in düşünce ve politikaları birbirinden ciddi farklılıklar göstermektedir.

Netice itibariyle Bekir Sami Bey, 8 Mayıs 1921'de görevinden istifa etmiştir. İstifaya binaen, Hariciye Vekilliği'ni İcra Vekilleri Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa yürütmeye başlamıştır (BCA: 30-18-1-1 / 3 / 19 / 5, s.1-2). Bekir Sami Bey'in istifa yazısı ise Meclisin 12 Mayıs 1921 günkü gizli oturumunda görüşülüp kabul edilmiştir (TBMM GCZ, 12 Mayıs 1921: 73; Yılmaz, 2021: 230; Kocatürk, 2000: 255).

Bu gizli oturumda Bekir Sami Bey, kendisine yöneltilen tenkitlere karşılık olarak "...Millet ve memleket hesabına istihsal ettiğimiz fevâidi hakikiye azdır, çok değildir." (TBMM GCZ, 12 Mayıs 1921: 74) diyerek öz eleştiride bulunmuştur. Konuşmasının devamında ise tüm sorumluluğu üzerine alarak:

"Harp içinde bulunduğumuz böyle bir zamanda kendimi müdafaa etmeyi mu'zir addederim. İstifamı verdim. İtilafnameleri reddettiniz, başka bir şey söyleyecek yoktur. Mucibi mesuliyet bir hal var ise İstiklal Mahkemesine ve nereye isterseniz oraya gitmeye hazırım." (TBMM GCZ, 12 Mayıs 1921: 74-75) demiştir.

2. Bekir Sami Bey'in İstifasının Milli Mücadele Basınına Yansımaları

Bekir Sami Bey'in istifası ile Hariciye Vekâletini, yukarıda ifade edildiği üzere, İcra Vekilleri Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa vekâleten üzerine almıştır (İkdam, 15/16 Mayıs 1921: 1). Yaklaşık dört gün sonra ise Bekir Sami Bey ile ilgili haberler basında yer almaya başlamıştır. Basına yansıyan haberler genellikle istifanın nedenleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bazı gazeteler bu istifa haberini yorum katmadan sayfalarına taşırken, bazıları ise olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiştir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, Sabık Hariciye Bakanı Bekir Sami Bey, Şubat-Mart 1921 tarihinde I. İnönü Harbi'nin akabinde Londra'da düzenlenen konferansa Ankara Hükümeti adına katılmıştır. Burada İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlarla gerçekleştirdiği bir dizi ikili görüşmelerin ardından Ankara'dan habersiz gizli anlaşmalar yapmıştır. Bekir Sami Bey'in Ankara'ya dönüşünün akabinde ise kendisinin yetki sınırlarının dışında imzalamış olduğu bu anlaşmalar ve Türk-Yunan Savaşı'nın seyri üzerindeki görüşleri Mecliste uzun ve hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bekir Sami Bey'in istifa haberinin kamuoyuna intikal etmesinin ardından, özellikle İstanbul basını bu gelişmeler üzerinde yoğunlaşarak (Anadolu – Reuter ve Stephani Ajansları'ndan atıflarda bulunarak) Bekir Sami Bey'in istifasının nedenlerini ilk olarak bu minvalde değerlendirme yoluna gitmiştir.

İngiltere – Fransa ve İtalya ile yapılan anlaşmaların eşitlik ilkesine ve Türkiye'nin bağımsızlığına aykırı olduğu gerçeğini bir nevi ahval ve şeraite bağlayarak görmezden gelen gazetelere göre, TBMM adına Londra Konferansı'na katılan Bekir Sami Bey tam bir başarı elde edememiştir. Ancak görüşmeler sonucunda “*eli boş da dönmemiştir*”: Bekir Sami Bey Türk – Yunan Savaşı'nda Batılı büyük devletlerin tarafsızlığını sağlamak hususunda başarılı olmuştur. Ayrıca barışa yönelik uzlaşmacı bir tutum sergilemesi Batılı temsilciler üzerinde olumlu bir etki bırakmıştır (*Vakit*, 16 Mayıs 1921: 1; *Akşam*, 23 Mayıs 1921: 1; *Akşam*, 2 Haziran 1921: 1). Ne var ki Bekir Sami Bey'in Ankara'ya dönüşünde Mecliste, Londra'daki çalışmalarını ve yaptığı ikili anlaşmaları savunmaya devam etmesi üstelik Doğu sorununun bir başka deyişle Türk-Yunan Savaşı'nın silah ile değil de diplomasi yolu ile barışçıl bir surette çözümlenmesi yönündeki düşünceleri Mecliste “aşırı” olarak tabir edilen milletvekillerce sert eleştirilere uğramış ve neticede Bekir Sami Bey istifasını sunmak zorunda kalmıştır (*Tercüman-ı Hakikat*, 17 Mayıs 1921: 1; *Vakit*, 17 Mayıs 1921: 1; *İkdam*, 17 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 16 Mayıs 1921: 1).

Ankara'da çıkmakta olan ve hükümetin bir çeşit yarı resmi organı konumunda bulunan *Hâkimiyyet-i Milliye* gazetesi bu konu üzerinde durmamaya özen gösterirken İstanbul'da neşredilen ve Milli Mücadele Hareketi'ne karşı bir yayın politikası yürüten *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazeteleri ise Bekir Sami Bey'in istifa haberini sayfalarına taşıyarak bu gelişmeyi vatanın kurtuluşu için büyük bir kayıp olarak değerlendirmişlerdir.

Alemdar gazetesi Ankara'dan gelen bu habere şaşırıklarını ve üzüldüklerini ifade etmiştir. Çünkü gazeteye göre, Bekir Sami Bey Ankara'nın en mutedil; en söz anlayan, mantıklı kişisidir. Kendisi bunun doğruluğunu Londra Konferansı'nda da ispat etmiş ve Batılı büyük devletlerin konferanstaki temsilcilerinden (Lloyd George, Briand ve Kont Sforza'dan) hüsnü kabul görmüştür. Aynı zamanda Bekir Sami Bey, Londra'da Sevr Barış Antlaşması ile ilgili önemli değişikliklerin yapılabilmesi konusunda da imkân yaratma hususunda başarılı olmuştur. “Çünkü neticenin silaha değil, siyasete bağlı olduğunu Bekir Sami Bey artık pek ala takdir etmiştir... (Kendisi) siyasetin kuvvete fâik olduğuna kanaat getirmiş

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi *olduğundan meselenin hallini o şekilde intâc etmek istemiştir*" (*Alemdar*, 16 Mayıs 1921: 1). Ancak Bekir Sami Bey'in, Yunan meselesinin barış yolu ile çözümlenmesi ve Londra'da imzaladığı anlaşmaları savunması üzerine müfritler tarafından şiddetli protestolara uğramış ve neticede Bekir Sami Bey istifa etmek zorunda kalmıştır (*Alemdar*, 18 Mayıs 1921: 1).

Ankara'da müfritlerin galip, mutedillerin ise mağlup olduğuna dair duyulan haberlerin Bekir Sami ve Doktor Nihat Reşat Beylerin¹ istifaları ile kesinlik kazandığını ifade eden *Alemdar* gazetesi, bu istifaları Celaleddin Arif Bey başta olmak üzere başka istifaların da takip edeceğini ve en nihayetinde de meydanın tekrardan pusuda bekleyen İttihat ve Terakkililere kalacağını söylemiştir (*Alemdar*, 22 Mayıs 1921: 1; *Vakit*, 21 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921: 1).

Bunu büyük bir felaket olarak tanımlayan gazete, İttihat ve Terakki artıklarının Garp yerine Şark'a yönelmesi yüzünden Ankara'nın kargaşadan bir türlü kurtulmadığını ileri sürmüştür. Tüm meselelerin: "*Bolşevikler ve Enver ile birleşerek yeniden yalnız Rumlara değil bütün dünyaya meydan okumak ve sorunları diplomasi ile değil de top ve tüfek ateşiyle halletmek arzusundan ileri geldiğini*" iddia eden gazete, şayet Ankara'nın başarılı olmak istiyorsa önce içindeki Envercileri temizlemesini sonra da dış siyasetini değiştirerek Şark yerine Batı dünyası ile barış masasına oturup uzlaşması gerektiğini öne sürmüştür (*Alemdar*, 27 Mayıs 1921: 1).

Alemdar gibi Milli Mücadele karşıtı gazetelerin başında gösterilen *Peyâm-ı Sabah* da aynı tarz fikirleri sayfalarına taşımıştır. Buna göre, Ankara'da sivil ve askeri erkân arasında fikri bir anlaşmazlık bulunmaktadır. Bu ayrılığın temelini kurtuluş mücadelesi için takip edilecek yol ve yöntem farklılığı ile dış politikada hangi taraf ile Batı mı yoksa Bolşevik Rusya ile mi? anlaşma ve uzlaşma sağlanacağı meselesi oluşturmuştur (*Peyâm-ı Sabah*, 21 Mayıs 1921: 1). Bekir Sami Bey, Ankara'daki siyasiler içerisinde ılımlılar arasında parmakla gösterilmiştir. Bu yüzden de Anadolu Meclisi'nde birçok kez eleştirilere maruz kalmıştır (*Peyâm-ı Sabah*, 16 Mayıs 1921: 1). Neticede Bekir Sami Bey Mecliste savaş taraftarı aşırılarına yenilmiş ve görevinden çekilmek zorunda kalmıştır. Oysaki makul bir insan olan Bekir Sami Bey, kurtuluşun "*kuvvetle, topla, tüfekle, kasla*" alınacağı gibi ham bir hayale kapılmamıştır (*Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 3 Haziran 1921: 1). Sorunların uzlaşarak diplomasi ile halledilmesi yönünde bir fikre sahip olan Bekir Sami Bey'in istifasından dolayı gazeteye göre, bir tek Yunanlılar sevinç göstermişlerdir. Çünkü bu istifa, "*Türkler barışçıl değil, savaşı düşüncesizce sürdürmek istiyorlar*" tezine haklılık kazandırmıştır (*Peyâm-ı Sabah*, 18 Mayıs 1921: 1).

¹ Doktor Nihat Reşat Bey, Londra Konferansı'na Ankara Büyük Millet Meclisi tarafından gönderilen heyette müşavir olarak görev yapmıştır.

Bu konuda Batı ve Yunan gazeteleri de aynı görüştedir: “Anadolu’nun yegâne ve en olgun diplomati” olarak gösterilen Bekir Sami Bey’in istifası, Ankara Hükümeti’nin bir süredir takip ettiği uzlaşma siyasetinden vazgeçtiği şeklinde yorumlanmış ve Meclisteki aşırıların etkisiyle Anadolu’daki savaş harekâtının devamına karar verilmiş olmasına bağlanmıştır (Batı basınına atfen: *İkdam*, 18/20 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Mayıs 1921: 1; *Alemdar*, 20 Mayıs 1921: 1). Batı basınına göre, Anadolu siyasi çevrelerinde savaş taraftarları çoğunluktadır ve bu yüzden Bekir Sami Bey’in istifasını ılımlı kanattan başka istifalar takip edecektir. Hatta bu fikir ayrılığı Ankara’da hükümet değişikliğine neden olacaktır (Batı basınına atfen: *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Mayıs 1921: 1). İtalyan gazetelerine göre ise Batı için endişe edilecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü bu istifa Ankara Hükümeti’nin programında hiçbir değişiklik husule getirmeyecektir. (Batı basınına atfen: *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 19 Mayıs 1921: 1; *İkdam*, 19 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 19 Mayıs 1921: 1; *Alemdar*, 19 Mayıs 1921: 1).

İstanbul basınına göre, Mecliste aşırı ve ılımlı (müfrit - mutedil) olmak üzere iki farklı grup yer almıştır. İlimli tabir edilenler, genel olarak karşılaşılan sorunların diplomasi yoluyla Batı eksenli bir politika ile çözümlenmesine taraftarken; aşırıları ise problemlerin özellikle silah gücü ile halledilmesine ve bu konuda Sovyet Rusya’nın desteğine taraftar gözükmektedir. O dönemde Ankara Büyük Millet Meclisi’ndeki bu iki grubun varlığı yaşanan gelişmelerin birbirinden farklı değerlendirilmesine neden olmuştur.

Buna göre, Bekir Sami Bey’in Londra’da imzaladığı ikili anlaşmalar, Meclis’te kabul edilmemiş olmasına rağmen Ankara’daki Meclis üyelerinin çoğu Fransa ve İtalya ile imza edilen ikili anlaşmaların içeriklerine karşı değildir (*Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 19 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 19 Mayıs 1921: 1). Türk-Yunan harbine gelince mebuslar üç kısma ayrılmıştır: Bir grup, bu meselenin Batılı büyük devletlerin aracılığı ile çözümlenmesi taraftardır. Meclisin çoğunluğu ise meselenin ancak silah ile halledilebileceği fikrindedir. Ve her türlü uzlaşmayı alçaklık olarak kabul etmektedir. Meclisteki ekalliyet ise şu veya bu surette bir fikir beyan etmekten çekinmektedir. (*İleri*, 19 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 19 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mayıs 1921: 1).

Türk - Yunan harbinin devam ettiği, Batılıların ise Sevr’i türlü türlü şekillerde ısıtıp Türklerin önüne getirdiği ve bu suretle de bir “Pax” gibi kendilerini dünya kamuoyuna lanse ettikleri bir dönemde, Türk basınında da Bekir Sami Bey’in istifası Ankara’nın barıştan ziyade savaş taraftarı olduğu ve Ankara Meclisinde fikri ayrılıkların bulunduğu yönünde bir algının doğmasına neden olmuştur. Bekir Sami Bey’in Londra’da imzaladığı anlaşmaların Meclis görüşmeleri esnasında taraftar bulması (TBMM GCZ, 12 Mayıs 1921: 75,78) ve kamuoyunda Ankara’da bölünmelerin yaşandığı yönünde bir düşüncenin belirmeye başlaması, milli mücadelede birlik ve bütünlüğün öneminin bilincinde olan Mustafa Kemal Paşa’da rahatsızlık uyandırmıştır.

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

Bu minvalde 16 Mayıs tarihinde ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Bekir Sami Bey'in istifası ile boşalan Hariciye Vekâleti koltuğuna Yusuf Kemal Bey seçilirken, Abdullah Azmi Efendi'nin istifası üzerine Büyük Millet Meclisi İkinci Reis Vekilliğine de Faik Bey intihap edilmiştir (Kocatürk, 2000: 256). Yusuf Kemal Bey'i Hariciye Vekilliği'ne, Edirne Milletvekili Faik Bey'i de TBMM Reis Vekilliği'ne aday göstermeyi kararlaştıran ve 16 Mayıs 1921'de seçilmelerini sağlayan grup, Mustafa Kemal Paşa'nın reisliğini yürüttüğü "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu"dur. (Güneş, 2009: 201). Özellikle Sovyetler ile Dostluk ve Yardım Anlaşması'nı imzalayan Yusuf Kemal Bey'in Ankara'nın yeni dış işlerinden sorumlu yetkilisi durumuna getirilmesi, Batı'da ve İstanbul'da Ankara Hükümeti'nin Batı'ya karşı Sovyetlere yaklaşması biçiminde yorumlanmıştır. Sultan Vahdettin'e göre de Bekir Sami Bey makul bir adamdır, Ankara'daki diğer yetkililer ise şovenisttir (Okur-Küçükuğurlu, 2006: 327). Bolşeviklerle anlaşılan bu şovenistler, ılımlı Bekir Sami'nin yerine Moskova'dan yeni bir yoldaş getirmişlerdir (Sarıhan, 1995: 541; Öztoprak, 1998: 1086). Ankara'da müfritlerin üstünlüğü ele geçirmelerini ve Yusuf Kemal Bey'in de Dışişleri Bakanı olmasını Fransız basını da, Ankara'nın kesinlikle Sovyetlere teveccüh ettiği ve müttefiklere karşı düşmanca bir siyaset izlemekte olduğu şeklinde yorumlamıştır. (*Peyâm-ı Sabah*, 1 Haziran 1921: 1).

Salahi Sonyel'in de belirttiği üzere "*Yusuf Kemal, 16 Mart 1921'de Moskova'da, Ruslarla, Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştı; dolayısıyla onun Dışişleri Bakanı atanmasına Ruslar çok seviniyor; Ankara'nın kendilerini memnun etmek için bu biçimde davrandığına inanıyorlardı. Öte yandan, bu atanmayı Ankara'nın 'uzlaşmaz tutumunun yeni bir kanıtı' olarak niteleyen İngilizler; bundan hiç memnun kalmıyorlardı...*" (Sonyel, 2003: 150).

Yine 16 Mayıs gününün bir başka önemli gelişmesi ise Heyet-i Vekile'nin istifasıdır (*Peyâm-ı Sabah*, 21 Mayıs 1921: 1; *İkdam*, 21 Mayıs 1921: 1). Ankara'da hükümetin istifa ettiği şeklindeki haberler duyulur duyulmaz tüm basının ilgisi de Bekir Sami Bey'in istifasından bu yöne çevrilmiştir.

3. Ankara Hükümeti'nin İstifasının Milli Mücadele Basınına Yansımaları

16 Mayıs 1921 günü, İstanbul basınının Ankara matbuatı ve Anadolu Ajansı'ndan iktibas ettiği haberlere göre, "*Fevzi Paşa başkanlığındaki Ankara İcra Vekilleri Heyeti istifa etmiştir. Müstafi heyet, yeni heyetin seçimine kadar vekâleten işleri yürütmeye devam edecektir*" (*Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1921: 1). Heyetin istifa nedeni olarak ise, Büyük Millet Meclisi'nin Muvazene-i Maliye Encümeni ile Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa arasında meydana gelen bir ihtilaf gösterilerek, istifa sırf mali bir meseleye dayandırılmak istenmiştir (*İkdam*, 21 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 20 Mayıs 1921: 1). Hatta şahsına karşı duyulan gücenme ve güvensizlikten dolayı Maliye Vekili Ferit Bey'in dışarıda bırakılması için kabinenin istifa ettiği ileri sürülmüştür (*Vakit*, 30 Mayıs 1921: 1).

Ankara'da hükümetin istifa ettiği yönündeki haberler tüm Anadolu ve İstanbul'da duyulur duyulmaz basın mecrasında da çeşitli yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin *Vakit* gazetesi, hükümet değişikliğini Bekir Sami ve Nihat Reşat Beylerin istifalarını örnek göstererek dış politika meselelerindeki gelişmelere bağlamıştır (*Vakit*, 21 Mayıs 1921: 1). *İleri* gazetesi ise bu konuda *Hâkimiyet-i Milliye*'nin yayın politikasına paralel bir tutum takınmıştır. Buna göre, hükümetin istifasını Bakanlar Kurulu ile Büyük Millet Meclisi'nin Maliye Komisyonu arasındaki görüş ayrılığına dayandırmıştır. Sonraki günlerde ise Fevzi Paşa başta olmak üzere kabine üyelerinin istirahatı ihtiyacı duyduklarını ifade ederek; çalışma yorgunluğunun beraberinde getirdiği asabiyetin meclis görüşmelerine yansması üzerine bir kabine buhranının yaşandığını; bu doğrultuda hükümetin istifasının arkasında bir prensip veya siyasi meselenin bulunmadığını ifade etmiştir. (*İleri*, 21/23 Mayıs 1921: 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mayıs 1921: 1).

Peyam-ı Sabah gazetesine göre ise Ankara'daki Mecliste fikri yönden ciddi ayrılıklar vardır. Bu düşünsel ayrılık her alanda kendini gösterdiği gibi Meclis ile Hükümet arasında da özellikle son haftalarda mali konulardaki (bütçe meseleleri, ziynet eşyasının Anadolu'ya men-i ithali vb) anlaşmazlıklar (BCA: 30-18-1-1 / 3 / 19 / 6, s.1-2) üstü kapatılmayacak şekilde büyümüştür. Buna karşın Bekir Sami Bey'in de Londra'da bulunduğu süreçte Ankara'daki müfritler güçlerini arttırmışlar ve buna binaen de karşı atağa geçerek farklı ses çıkaranları pasivize etme politikası uygulamaya başlamışlardır. Bu doğrultuda müfritler özellikle Maliye Vekili Ferit Bey'i gözlerine kestirmişlerdir (*Peyâm-ı Sabah*, 23 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 1 Haziran 1921: 1).

Genel olarak ise basın, böylesi hayati bir dönemde Ankara'da kabine buhranının yaşanmasını üzüntüyle karşılamıştır. Zira hükümet krizinin Yunanistan ile sürdürülen mücadeleye olumsuz etkide bulunacağından endişe edilmiştir. Yunanistan'ın Ankara'da yaşanan siyasi gelişmeleri yakından takip ettiği ve bu durumdan istifade etmek için ciddi bir hazırlık içerisine girdiği yönünde haberler basında yer almıştır (*İkdam*, 22 Mayıs 1921: 1). Milli Mücadele karşıtı olarak tanımlanan gazetelerde ise yukarıda ifade edildiği üzere, Ankara'da ciddi bir fikir ayrılığının ortaya çıktığı yazılmaya başlanmıştır. Bu gelişme üzerine ise diğer gazeteler ilk günkü psikolojik çöküntüyü bir kenara bırakarak, *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gazetelerinin yürüttüğü yayın politikasına karşı tavır almışlar ve aslında bu tarz bir durumun olmadığını; çünkü herkesin tek bir ulusal gayede kenetlendiğini; bu hedefin ise Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek ve ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak olduğu (*İkdam*, 23 Mayıs 1921: 1); Ankara Hükümeti'nin savaş taraftarı olmadığı ancak Ankara'nın Yunanlıların arzu ettikleri şekilde bir barış anlaşmasını imzalamaya da yanaşmayacağı ifade edilmiştir (*İleri*, 21 Mayıs 1921: 1).

Bu arada Fevzi Paşa'nın istifası üzerine yeni Heyet-i Vükela Riyaseti için gazeteler iki ismi sayfalarına taşımışlardır. Bu konuda öne çıkan kişilerden biri Sabık Maliye Nazırı Cavit

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi Bey'dir (*Tercüman-ı Hakikat*, 16 Mayıs 1921: 1). Hatta *Alemdar* gazetesi Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Cavit Bey'in: "Anadolu komiserler riyasetine tayinim artık birkaç günlük bir meseledir.", dediğini ileri sürmüştür (*Alemdar*, 18 Mayıs 1921: 1).

Diğer bir üzerinde durulan isim ise Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa'dır. Üstelik *Peyâm-ı Sabah* gazetesi yeni kabineyi kurma görevinin Refet Paşa'ya verildiğini bile yazmıştır (*Peyâm-ı Sabah*, 22 Mayıs 1921: 1; *İkdam*, 22 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 21-22 Mayıs 1921: 1). Gazeteler çeşitli isimler üzerinde yoğunlaşırken beklenmedik bir gelişme yaşanmış ve hükümet kurma görevi bir kez daha Fevzi Paşa'ya verilmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1921: 1).

Üç gün sonra yeni hükümetin kurulması ve Fevzi Paşa'nın görevini sürdürmesi (BCA: 30-18-1-1 / 3 / 20 / 12, s.1-2) iç ve dıştaki düşmanların özellikle de Rum ve Yunanlıların ümitlerine bir son verirken dostların da korku ve endişelerinin hitamına neden olmuştur. (*Tercüman-ı Hakikat*, 23 Mayıs 1921: 1; *Akşam*, 23 Mayıs 1921: 1).

Buna göre 19 Mayıs tarihinde Ankara Meclisi, yeni bakanlarını seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın göstermiş olduğu adaylar arasından Meclisin seçtiği bakanlar, kendi aralarında toplanarak başbakanlık koltuğuna bir kez daha Fevzi Paşa'yı intihap etmişlerdir (*Peyâm-ı Sabah*, 23 Mayıs 1921: 1). Fevzi Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'nı da üstlendiği yeni kabine şu isimlerden oluşmuştur: İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi (Çakmak) Paşa, Maliye Vekili Hasan (Saka) Bey, Adliye Vekili Refik Şevket (İnce) Bey, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, Genelkurmay Vekili İsmet (İnönü) Paşa, Dâhiliye Vekili Ata Bey, İktisat Vekili Celal (Bayar) Bey, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Milli Müdafaa Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa, Nafia Vekili Ömer Lütfi Bey, Sıhhiye Vekili Dr. Refik (Saydam) Bey, Şeriye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi Efendi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1921: 1).

Burada dikkat edilmesi gereken husus ise şudur: Eski hükümet ile mukayese edildiği zaman yeni hükümette sadece iki bakanın yerlerinin değiştiği ve diğer zatların mevkilerini muhafaza ettikleri gerçeğidir.

Maliye Vekili Ferid Bey'in yerine Trabzon Mebusu Hasan Bey, Adliye Vekili Hafız Mehmed Bey'in yerine ise Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey seçilmiştir. (İşin ilginç tarafı Adliye Vekâleti Vekili Hafız Mehmed Bey, daha önce de 8 Mart 1921'de İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla Dâhiliye Vekâleti vekilliğine vekâleten getirilmiştir (BCA: 30-18-1-1 / 2 / 38 / 19, s.1-2). Ancak şahsına duyulan güvenme ve güvensizlikten dolayı aradan bir hafta bile geçmeden bu sefer de 13 Mart 1921'de bu görevden alınmış ve Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevini, Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'in vekâleten yürütmesine karar verilmiştir (BCA: 30-18-1-1 / 2 / 39 / 1, s.1-2). Öte yandan yukarıda ifade edildiği üzere, 16 Mayıs tarihinde Bekir Sami Bey'in istifası üzerine Hariciye Vekâletine intihap edilmiş olan Yusuf

Kemal Bey de koltuğunu muhafaza etmiştir. (*İkdam*, 23 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Mayıs 1921: 1).

Yeni hükümetin kurulmasıyla birlikte aslında düşünüldüğü gibi bir kabine buhranının yaşanmadığı, aksine bazı vekillerin şahıslarına karşı duyulan memnuniyetsizlikten ileri geldiği yeni heyet-i vekilenin teşkilat tarzından anlaşılmaktadır: Zira Anadolu kabinesinde meydana gelen değişiklik yalnız Maliye Vekili Ferid ve Adliye Vekili Hafız Mehmed Beylerin şahıslarıyla mahsus kalmış, diğer vekiller mevkilerini muhafaza etmişlerdir.

Ferid Bey'in Heyet-i Vekileden çekilmesi kendisinin hükümet üyeleri ile arasındaki anlaşmazlık ve Büyük Millet Meclisi'nde sık sık baş gösteren şiddetli münakaşalara bağlanmıştır. Gazetelere göre son zamanlarda bu ihtilaf pek had bir şekil aldığından dolayı Heyet-i Vekile-i Umumiyesi istifa etmeye mecbur kalmıştır. Aynı şekilde Hafız Mehmed Bey'in istifası da Adliye Teşkilatı münasebetiyle yapılan görüşmelerde meydana gelen şiddetli münakaşaların neticesi olarak gösterilmiştir (*Vakit*, 23 Mayıs 1921: 1).

Bu tabloya göre diyebiliriz ki, yeni Heyet-i Vekilenin üyelerinin tamamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun temsilcilerinden oluşmuştur. 10 Mayıs 1921'de Ankara Büyük Millet Meclisi içinde kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu"nun (Birinci Grup) varlığı bir genelge ile tüm Anadolu ve İstanbul'a 23 Mayıs 1921 tarihinde duyurulmuştur. Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü grubun riyaset vekâletine de Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi ile Edirne Mebusu Şeref Beyler seçilmişlerdir (*Vakit*, 24 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Mayıs 1921: 1).

Grup program olarak, vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlamak üzere dış siyasette Misak-ı Milli'yi ve iç siyasette ise Teşkilat-ı Esasiye'yi esas aldığını belirtmiştir. Bu fikir etrafında toplanan meclis azalarının toplamı 10 Mayıs tarihine göre 170'dir. İhsan Güneş'e göre ise, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda 133 milletvekilinin katılımıyla ilk toplantısını yapmıştır. Daha sonra grubun üye sayısı 261'e kadar çıkmıştır (Güneş, 2009: 198). Basına göre o dönemki Büyük Millet Meclisi 355 zattan oluşmaktadır. Bunun 55'i izinli olarak taşra bölgelerinde bulunmaktadır. Bu doğrultuda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulduğu andan itibaren Mecliste kuvvetli bir ekseriyet fırkası meydana getirmiştir (*Tercüman-ı Hakikat*, 16 Mayıs 1921: 1; *Vakit*, 24 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 24 Mayıs 1921: 1).

Yukarıda da ifade edildiği üzere grubun resmen teşkilinden bir hafta sonra yapılan yeni seçimde Maliye ve Adliye Vekâletlerine Grup Heyet-i İdaresinden Hasan ve Refik Şevket Beylerin seçilmesi ile Meclisin İcra Vekilleri Heyetinin tamamı bu gruptan oluşmuştur.

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

Üstelik Türk basınının Avrupa ajanslarından iktibas ettiği haberlere göre, Bekir Sami Bey istifa ettikten sonra kendi görüşlerinin Mecliste temsil edilmesini sağlamak ve en nihayetinde de fikirlerini kabul ettirmek amacıyla bir fırka kurma kararı almıştır. Ve ilk etapta 24 mebusun Bekir Sami Bey'in tarafında saf tuttuğu şeklindeki iddialara karşı da gerekli tedbirler bu grubun teşekkül etmesiyle alınmış ve tehlike daha doğmadan son bulmuştur (*İkdam*, 21 Mayıs 1921: 1; *Vakit*, 21 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921: 1).

Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa Meclis'te çok daha güçlü bir konuma gelmiştir. Meclis görüşmelerinde disiplini sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kurulan bu gruba dayanarak Mustafa Kemal Paşa, kurtuluş mücadelesi için kararların hızlı alınmasını ve alınan bu kararların ivedilikle uygulanmasını sağlamıştır. Üstelik bu durum, tüm iplerin artık Mustafa Kemal Paşa'nın elinde olduğu noktasında bir kanının yaygınlık kazanmasına dolayısıyla da bu güç karşısında iç muhaliflerin ve dış güçlerin açıktan pervasızca hareket etmelerine engel olmuştur.

Zira yukarıda ifade edildiği üzere, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun teşkil edilmesinden hemen sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Londra'daki faaliyetleri tasvip edilmeyen Bekir Sami Bey Mecliste istifa etmek durumunda kalırken, hükümet içerisinde uzlaşmaz bir tutum takındığı düşünülen maliye ve adliye bakanları da bir bakıma tasfiye edilerek yeniden Fevzi Paşa'nın liderliğinde grubun düşünceleri ile uyumlu bir hükümet meydana getirilmiştir.

Hatta İstanbul basınının Anadolu Ajansı'ndan iktibas ettiği haberlere göre, Ankara Hükümeti Paris, Londra ve Roma temsilcilerini de değiştirme kararı almıştır. (*Tercüman-ı Hakikat*, 22 Mayıs 1921: 1).

Ayrıca dış basında ve İstanbul'da *Peyam-ı Sabah* gazetesinde dile getirilen: İzmir ve Trakya'nın geri alınması dışında Türkler arasında siyasi ve fikri bir birlik yoktur. Sadece ekseriyet ve ekalliyet vardır, şeklindeki milli mücadelede motivasyonu eksilten iddiaların da önü bu şekilde kesilmeye çalışılmıştır.

Neticede, Mustafa Kemal Paşa, hükümet değişikliğiyle ve Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurarak kafasında tasarladığı "vahdet-i milli" düşüncesi doğrultusunda önemli bir adım atmıştır, diyebiliriz.

Ahval ve şeraite bağlı olarak Batı eksenli bir politika yerine Doğu'yu tercih eden, bu yüzden de hemen safları sıkılaştırma gereği duyan Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da Hint asıllı İngiliz casusu Mustafa Sagir'in de 24 Mayıs tarihinde idam edilmesi vasıtasıyla muhalif ve düşmanlara karşı açıktan bir mesaj verme fırsatını daha yakalamıştır (*Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1921: 1).

Bu arada bazı İstanbul gazetelerinde Ankara basınından iktibas edilen: Büyük Millet Meclisi'nin Anadolu meselesini "layık olduğu ehemmiyetle nazar-ı dikkate alması" bu minvalde ordunun güçlendirilmesi ve Yunanlılara karşı "kemal-i şiddetle harbe devam edilmesi" ayrıca yeni kabinenin programının (şimdilik) sadece askeri bir program olması yönünde haberler çıkmıştır (*Vakit*, 27 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 27 Mayıs 1921: 1).

Böylece yeni kabinenin programı açıklanmadan önce vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığı için tek geçerli kurutuluş yolunun savaş olduğu; bu yüzden de gerekli hazırlıkların yapılabilmesi adına meclisteki milletvekillerinin hükümetin arzu ettiği bütçeyi onaylamasının zarureti üzerinde durulmuştur. Hatta *Peyâm-ı Sabah* gazetesinin Batı ajanslarına dayandırdığı bir habere göre, Mustafa Kemal Paşa ordu için talep edilen tahsisatın tümünün Millet Meclisince reddedilmesi durumunda hükümetin (tekrardan) katiyen istifa edeceğini beyan etmiştir (*Peyâm-ı Sabah*, 26 Mayıs 1921: 1).

Yeni kabinenin kurulmasından sonra mayıs ayının son haftası Meclis toplanarak iç ve dış politikada takip edilecek siyaset ile ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin 26 Mayıs'ta başlayan toplantılarında genel olarak düşman tarafından işgal olunan Osmanlı topraklarının geri alınmasına ve haklı bir savaş tazminatının elde edilmesine kadar harbe devam edilmesi yönünde karar verilirken (*İkdam*, 29 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 29 Mayıs 1921: 1); bu görüşmelerde Bekir Sami Bey de Londra'da imzalamış olduğu sözleşmeler ve bu yönde takip ettiği siyaset yüzünden şiddetle eleştirilmiştir (*İkdam*, 1 Haziran 1921: 1). Fevzi Paşa ise yeni kabinenin program esasının Trakya ve İzmir'i geri almak olduğunu, bu maksatla harbe devam edip düşmanı vatan topraklarından kovmak için ordunun takviye edileceğini ve bu hususta talep edilecek tahsisatın Meclis tarafından kabul olunacağına emin olduğunu söylemiştir (*Vakit*, 29 Mayıs 1921: 1). (Memleketin savunulmasıyla ilgili (12 milyon lira) ödenek verilmesi hususundaki tasarı Fevzi Paşa'nın konuşmasının ardından Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir) (*Peyâm-ı Sabah*, 27 Mayıs 1921: 1).

Moskova'dan Ankara'ya dönen yeni Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey de basına verdiği ilk demeçte, hükümet tarafından bir gün önce alınan karara, milli tehlike karşısında birlik ve bütünlüğün önemine ve zamanın nezaketine vurgu yaparak kayıtsız ve şartsız katıldığını beyan etmiştir. (*Vakit*, 30 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 30 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 28/29 Mayıs 1921: 1).

30 Mayıs tarihinde ise Ankara Büyük Millet Meclisi'nde Heyet-i Vekile Reisi ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa iç ve dış siyaset hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur:

"Dâhili ve harici siyasetimizin ana hatlarında değişmiş bir şey yoktur. İstiklal mücadelesine başladığımız günden beri kat ettiğimiz mesafelerle dâhilde ve hariçte elde ettiğimiz neticeler,

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

yolumuzun sonuna kadar gitmekte bizi teşçi edecek bir mahiyettedir. Büyük Millet Meclisinin vaz ettiği düsturlara tebean milli hudutlarımız içinde, siyasi, iktisadi, mali ve harsi tam bir istiklal temin ve bütün milletin Meclisimiz de tecelli eden iradesiyle mahfuziyetini talep ettiği Misak-ı Milliye beynelmilel bir ahitname şekline kalb edinceye kadar bu mücadelede devam edeceğiz. Düşmanlarımızın bir kısmı fiili bir husumet halinden çıkmış olmakla beraber, diğer kısmı uğradıkları müteaddit muvaffakiyetsizliklerden el'an tamamiyle meyus olmuş değillerdir. Aleyhimizde kullandıkları silahlar birer birer sukut ettiği halde talihlerini denemekte devam ediyorlar. Fakat biz imanı kati ile görüyoruz ki, ecdat toprağından son müstevli neferin avdet edeceği gün uzak değildir, idbar ve mağlubiyetin bizi takip ettiği en meşum zamanlarda milli haklarımızdan bir zerre feda etmeye razı olmadık. Çok büyük günler görmüş, kanının ve gayretinizin hakkıyla bütün tarih arasında kendine pek büyük bir mevki temin etmiş olan milletimiz hiçbir zaman kalbinde fütura yer vermedi. Bu defa da silahlarımızın kazandığı mütevali zaferlerden dolayı yeniden yeniye birtakım metalip dermeyer ediyoruz.

Dün olduğu gibi bugün de cihanın bütün milletlerine, hakkı hayat ve hakkı istiklâllerimizi temin edecek bir sulhu şimdiye kadar reddetmediğimiz gibi şimdiden sonra da reddetmeyeceğimizi tekrar ederiz. Maksadımıza ermek için milletin bütün maddi ve manevi kudretini Müdafaa-i Milliye'ye hasredeceğiz... Zavallı topraklarımızın halâsını her şeyden ziyade kendi silahlarımızdan ve onlara mevdu ve mukadder olan zaferden bekliyoruz..." (Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mayıs 1921: 1; Vakıt, 4 Haziran 1921: 1; İkdâm, 2 Haziran 1921: 1; Tercüman-ı Hakikat, 2 Haziran 1921: 1; Peyâm-ı Sabah, 3-4 Haziran 1921: 1; Neziroğlu-Yılmaz-Efe, 2014: 226; Turan, 2022: 202-203).

Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın, kurtuluşun tek çaresi olarak askeri bir zaferi işaret ettiği Meclis konuşması, bir gün sonra hem Ankara Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in ağzından hem de basın vasıtasıyla (mümkün mertebe) yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Yusuf Kemal Bey, yeni Türk kabinesinin savaş peşinde koşan bir maceraperest olmadığını aksine hükümetin: "...harbi lüzumundan bir gün bile fazla uzatmak niyetinde olmadığını ve her türlü faydalı aracılığın Mustafa Fevzi Paşa heyeti tarafından feokalde hüsn-ü kabul göreceğini belirtmiştir" (Vakit, 5 Haziran 1921: 1; Peyâm-ı Sabah, 5 Haziran 1921: 1).

Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa'nın Meclis konuşmasını yayımlayan Vakıt gazetesi ise ertesi gün bir düzeltme yapma gereği duymuştur. Fevzi Paşa'nın "...Bu defa da silahlarımızın kazandığı sürekli zaferlerden dolayı yeniden birtakım isteklerimiz oluyor." cümlesi, "...Bu defa da silahlarımızın kazandığı, mütevali (sürekli) zaferlerden dolayı yeniden yeniye birtakım isteklerde bulunmuyoruz." şeklinde tashih edilmiştir. Ayrıca gazete "...tashih vesilesiyle Türk'ün bağımsızlık davasını kuvvetlendiriyoruz" ibaresini kullanmıştır (Vakit, 5 Haziran 1921: 1).

İstifa ettikten sonra Ankara Hükümeti tarafından kendisine verilen resmi bir görev ile Avrupa'ya gitmekte olan Bekir Sami Bey ise gazetecilere verdiği bir röportajda, "Ankara hükümeti her türlü maceraperest siyasetten uzaktır... Kuvvetli ordumuz kemal-i emniyete düşmanın taarruzunu bekliyor... İngiltere'nin tarafsızlığını muhafaza edeceğini ümit ediyoruz." demiştir

(*İkdam*, 11 Haziran 1921: 1; *Vakit*, 11 Haziran 1921: 1; *Vakit*, 17 Haziran 1921: 1; *Vakit*, 20 Haziran 1921: 1).

Fevzi Paşa'nın 30 Mayıs tarihli nutku, Batı basınında geniş bir yankı uyandırdığı gibi, Yunan gazetelerinde de sert bir şekilde eleştirilmiş ve beyanata en iyi cevabın savaş meydanında verileceği ifade edilmiştir (*Peyâm-ı Sabah*, 4 Haziran 1921: 1).

Öte yandan Bekir Sami Bey'in istifası ile başlayıp Ankara'da yeni bir hükümetin kurulmasına kadar yaşanan gelişmeler Batı dünyasında dikkatle takip edilmekle birlikte hiç de hoş karşılanmamıştır.

İtalyan ve Yunan gazetelerine göre: Ankara Meclisi'nde "*Yunanlılara karşı fevkalade bir kin ve düşmanlık duyguları besleyen*" savaş taraftarı aşırıların, ılımlılara karşı üstünlük sağladıkları, aykırı ses çıkaranları ise zan altında bırakarak susturdıkları ileri sürülmüştür (*İleri*, 20 Mayıs 1921: 1; *Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921: 1). Mustafa Kemal Paşa'nın müfrit milliyetperverane bir siyasete meyli bulunan aynı zamanda "*şahsi dostu ve en samimi danışmanı*" olan Fevzi Paşa vasıtasıyla ipleri tamamen eline aldığı; bu doğrultuda yeni kurulan kabinenin Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmek için orduyu fevkalade takviyeye karar verdiği üzerinde durulmuştur (*Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921: 1; *Tercüman-ı Hakikat*, 19/25 Mayıs 1921: 1; *İleri*, 20/26 Mayıs 1921: 1; *Alemdar*, 20 Mayıs 1921: 1)

Fransız (*Le Figaro* ve *Deba*) gazeteleri ise müfritlerin siyasi üstünlük elde ettiklerini ve Hariciye Vekaletine Moskova'daki Kuva-yı Milliye sefiri Yusuf Kemal Bey'in tayini suretiyle Bolşeviklere tamamıyla tabi olduğunu ve netice itibarıyla müttefiklere karşı hasmane bir siyasetin çizildiğini yazarlarken (*İleri*, 30 Mayıs 1921: 1); İngiliz *Times* gazetesi, Ankara'daki son siyasi gelişmeleri değerlendirirken "*...Yaşananlar... Türklerin bugüne kadar hiçbir ders almadığının delilidir*" şeklinde tarif edilmiştir (*İkdam*, 2 Haziran 1921: 1). Yunanistan Başbakanı Dimitrios Gunaris ise gelişmelere farklı bir açıdan yaklaşarak Atinalı gazetecilere verdiği bir beyanatta, Ankara Hükümeti'nin siyasetinde meydana gelen değişikliğin Yunanistan'ın vaziyetini kolaylaştırdığını ileri sürmüş ve "*Müttefikler, Yunanistan'ın bütün Avrupa barışını ve asayişini iade ve temin için kabul ettiği askeri harekâtın lüzumunu bu defa anlayacaklardır*" demiştir (*Tercüman-ı Hakikat*, 2 Haziran 1921: 1).

Sonuç

Milli mücadele hareketi içinde yer alıp Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında olan kişilerden, vatani düşmandan kurtarmak hususunda birleşmiş fakat bunun ötesinde ülkenin nasıl kurtulabileceği fikrinde anlaşamamış fertlerin varlığı Mustafa Kemal Paşa'da endişe ve tedirginlik yaratmıştır. I. Dünya Savaşı'nda mücadele edilen Batılı büyük devletlerin yardımı olmaksızın ve bu muaveneti temin edecek tavizler verilmeksizin, Anadolu'nun orta

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi noktasında bir devlet kurup yaşatmanın imkânsızlığına kanaat getiren grubun varlığı milli mücadele hareketinin en büyük handikaplarından biri olmuştur.

Özellikle Londra Konferansı esnasında Hariciye Vekili Bekir Sami Bey tarafından Ankara Hükümeti'nin bilgisi ve onayı dışında imza edilen sözleşmeler ve Yunanlılara karşı yürütülecek askeri harekâta ordunun ihtiyaçlarının karşılanması hususunda talep edilen bütçenin Türkiye Büyük Millet Meclisi Maliye Komisyonu tarafından tereddütlerle karşılanması Mustafa Kemal Paşa'nın bir an evvel harekete geçip; program olarak vatanın bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını sağlamak üzere dış siyasette Misak-ı Milli'yi, iç siyasette ise Teşkilat-ı Esasiye'yi esas aldığını belirten Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmasına ve Meclisin de dış siyaset ve askeri meselelerde tek bir yöne kanalize edilmesine yardımcı olmuştur.

Bu tabloya göre diyebiliriz ki, Mayıs 1921 tarihinde Bekir Sami Bey'in istifası ile boşalan koltuğa Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ve direktifi ile Moskova Antlaşması'nı imza eden Yusuf Kemal Bey'in getirilişi o dönemki Türk dış politikası ile uyumludur. Hükümetin istifasını sunması ise bir tür iskât veya tebdil değildir. Tam aksine mevcut hükümetin ufak dokunuşlarla eskisinden çok daha güçlü hale getirilmesidir.

Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet temelinde aldığı önlemler, "Kurtuluş mücadelesi top ve tüfek ile mi yoksa diplomasi ile mi yürütülmeli? Dış destek Batı'dan mı yoksa Sovyet Rusya'dan mı sağlanmalı?" Gibi milli harekette motivasyonu düşürüp etkisiz bırakacak yöndeki fikri tartışmaların son bulmasını en azından azalmasını sağlamıştır. Ayrıca alınan bu tedbirler, Temmuz 1921 tarihindeki Kütahya - Eskişehir Muharebeleri neticesinde alınan yenilgiye rağmen Ankara yönetiminin fikren ve manen zayıflayıp dağılması tehlikesini ortadan kaldırmış ve milli mücadelenin kurtuluşa dek tek merkezden yönetilmesine yardımcı olmuştur.

Bu süreçte ise basın iki kutba ayrılmıştır. İstanbul merkezli *Alemdar* ve *Peyam-ı Sabah* gazeteleri ile Batı menşeli matbuat genel olarak Ankara'yı; Bolşeviklerin etkisi altına girmiş, tüm Batı medeniyetini karşısına almış, akıl ve mantıktan uzak, diplomasinin temel ilkelerini bir kenara atmış savaş taraftarı müfritler olarak lanse etmiştir. Ankara'da çıkan *Hâkimiyet-i Milliye* ve peyderpey İstanbul gazeteleri de tam aksi bir yayın politikası yürüterek Ankara'da siyasi ve fikri ayrılıkların bulunmadığını, tüm vekillerin ve Anadolu halkının Misak-ı Milli ilkeleri etrafında kenetlendiğini, Türklerin yalnız yaşam ve bağımsızlık hakkı istediğini ve milli hareketin yöneticilerinin bu yönde bir barışı şimdiye kadar reddetmediği gibi bundan sonra da reddetmeyeceğini dünyaya duyurmaya çalışmışlardır.

Kaynakça

1. Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 3 / Gömlek: 19 / Sıra: 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 3 / Gömlek: 20 / Sıra: 12.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 2 / Gömlek: 33 / Sıra: 14.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 3 / Gömlek: 19 / Sıra: 6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 2 / Gömlek: 38 / Sıra: 19.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA): Fon: 30-18-1-1 / Kutu: 2 / Gömlek: 39 / Sıra: 1.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Cilt:8, Birleşim:144, Oturumlar:1 ve 2, 4 Şubat 1921.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Cilt:10, Birleşim:32, Oturum:2, 12 Mayıs 1921.

3. Tetkik Eserler

a.Kitaplar

Adıvar, Halide Edib. 2009. *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. 4. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

Akyüz, Yahya. 1988. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk, Kemal. 2018. *Nutuk (1919-1927)*. Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Atay, Falih Rıfkı. 2004. *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Avcıoğlu, Doğan. 1998. *Türkiye'nin Düzeni*. Cilt:1, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Eroğlu, Hamza. 1990. *Türk İnkılâp Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınları.

Gülmez, Nurettin. 2010. *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Güneş, İhsan. 2009. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. 3. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Jaeschke, Gotthard. 1989. *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi (Mondros'tan Mudanya'ya Kadar)*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kılıç Ali. 2007. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. 9. Baskı, Yayına Hazırlayan: Hulûsi Turgut. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kocatürk, Utkan. 2000. *Atatürk Ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*. 3. Baskı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Neziroğlu, İrfan. Yılmaz, Tuncer. Efe, Gülşah Erdem. 2014. *Başbakanlarımız Ve Genel Kurul Konuşmaları*. Cilt:1, Ankara: TBMM Basımevi.

Nur, Rıza. 1992. *Hayat ve Hatıratım (Rıza Nur - Atatürk Kavgası)*. Cilt:3, İstanbul: İşaret Yayınları.

Okur, Mehmet. Küçükuşurlu, Murat. 2006. *İngiliz Yüksek Komiserlerinin Gözüyle Milli Mücadele 1918 – 1920*. Trabzon: Serander Yayınları.

- Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi
Sarhan, Zeki. 1995. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. Cilt:3, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Satan, Ali. 2011. *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1921)*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Sonyel, Salâhi. 1995. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika I*. 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sonyel, Salâhi. 2003. *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika II*. 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şimşir, Bilal. 1996. *Bizim Diplomatlar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tengirşek, Yusuf Kemal. 2001. *Vatan Hizmetinde*. 2. Baskı, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Esin Tüylü. 2022. *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yılmaz, Halil. 2021. *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yüceer, Saime. 2016. *Milli Mücadele Yıllarında Ankara – Moskova İlişkileri*. 2. Baskı, İstanbul: Sentez Yayınları.

b.Makaleler

- Öztoprak, İzzet. 1992. "Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9(25): 95-108.
- Öztoprak, İzzet. 1998. "II. İnönü Savaşı Sonrasında İç Siyasi Durum ve Ankara'da Hükümet Değişikliği". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14(42): 1081-1097.
- Sonyel, Salâhi. 1977. "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız (Nisan 1920 – Mart 1921)". *Belleten* 41(164): 657-732.
- Sonyel, Salâhi. 1981. "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız (Nisan 1920 – Mart 1921)". *Belleten* 45(177): 327-418.

4. Süreli Yayınlar

a. Gazeteler

- "(Tan) Ankara'nın Tekliflerini Müfrit Buluyor", *Peyâm-ı Sabah*, 1 Haziran 1921, No: 897, s.1.
- "Anadolu Harbe Şiddetle Taraftardır", *İleri*, 20 Mayıs 1921, No:1189, s.1.
- "Anadolu Hey'et-i Vekilesi Teşekkül Etti", *İkdam*, 23 Mayıs 1921, No:8690, s.1.
- "Anadolu Kabinesinin İstifası", *İkdam*, 21 Mayıs 1921, No:8688, s.1.
- "Anadolu Kabinesi İstifa Etti", *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921, No:14417, s.1.
- "Anadolu Müttefiklerle Anlaşmak İstiyor", *İkdam*, 26 Şubat 1921, No:8607, s.1.
- "Anadolu'da Harp Arzusu Çok", *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Mayıs 1921, No:14416, s.1.
- "Anadolu'da Kabine Meselesi", *İkdam*, 22 Mayıs 1921, No:8689, s.1.
- "Anadolu'da Yeni Heyet-i Vekile Teşkil Etti", *Vakit*, 23 Mayıs 1921, No:1242, s.1.
- "Anadolu'daki Son Kabine Tebeddülü (Değişimi)", *Vakit*, 30 Mayıs 1921, No:1249, s.1.
- "Anadolu'daki Tebeddül-ü Siyaset", *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Haziran 1921, No:14430, s.1.

- "Anadolu'nun Mühim Beyannamesi", *Peyâm-ı Sabah*, 4 Haziran 1921, No: 900, s.1.
- "Anadolu'nun Siyaseti", *Akşam*, 2 Haziran 1921, No: 969, s.1.
- "Ankara Heyet-i Vekilesi Umumiyetle İstifa Etmişlerdir", *Vakit*, 21 Mayıs 1921, No:1240, s.1.
- "Ankara Heyet-i Vekilesinin İstifası", *İleri*, 20 Mayıs 1921, No:1189, s.1.
- "Ankara Kabinesi İstifa Etti", *Peyâm-ı Sabah*, 21 Mayıs 1921, No: 886, s.1.
- "Ankara Kabinesinde Tebeddül Var mı?", *İleri*, 16 Mayıs 1921, No:1185, s.1.
- "Ankara Kabinesinin Programı", *Vakit*, 27 Mayıs 1921, No:1246, s.1.
- "Ankara Meclis-i Millisi ve Fransa", *İleri*, 1 Haziran 1921, No:1201, s.1.
- "Ankara Meclis-i Millisinde İtilâfnameler", *İleri*, 30 Mayıs 1921, No:1199, s.1.
- "Ankara Şark'ı Tercih Etti ", *Alemdar*, 27 Mayıs 1921, No:61, s.1.
- "Ankara'da Fikr-i Muhalefet", *Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921, No: 885, s.1.
- "Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Grubu", *Vakit*, 24 Mayıs 1921, No:1243, s.1.
- "Ankara'da Yeni Heyet-i Vekilenin Teşkili", *İleri*, 22 Mayıs 1921, No:1191, s.1.
- "Ankara'daki Buhranın Esbâbı", *Peyâm-ı Sabah*, 1 Haziran 1921, No: 897, s.1.
- "Ankara'daki Tebeddülât", *İkdam*, 23 Mayıs 1921, No:8690, s.1.
- "Avrupa'daki Ankara Mümessillerinin Tebdili", *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Mayıs 1921, No:14419, s.1.
- "Bekir Sami Bey Avrupa Yolunda", *Vakit*, 11 Haziran 1921, No:1259, s.1.
- "Bekir Sami Bey Avrupa'ya Gidiyor", *İkdam*, 11 Haziran 1921, No:8707, s.1.
- "Bekir Sami Bey Büyük Millet Meclisi'nde Yeni Bir Fırka mı Teşkil Ediyor", *İkdam*, 21 Mayıs 1921, No:8688, s.1.
- "Bekir Sami Bey Fırka mı Teşkil Ediyor", *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921, No:14417, s.1.
- "Bekir Sami Bey İstifa Etti ", *Peyâm-ı Sabah*, 16 Mayıs 1921, No: 881, s.1.
- "Bekir Sami Bey Neden İstifa Etmiş", *Alemdar*, 18 Mayıs 1921, No:52, s.1.
- "Bekir Sami Bey Neden İstifa Etti?", *İkdam*, 18 Mayıs 1921, No:8685, s.1.
- "Bekir Sami Bey Niçin Çekildi? ", *Peyâm-ı Sabah*, 18 Mayıs 1921, No: 883, s.1.
- "Bekir Sami Bey Paris'te", *Vakit*, 20 Haziran 1921, No:1268, s.1.
- "Bekir Sami Bey Ve Kilikya İtirafı ", *İkdam*, 15 Mart 1921, No:8622, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Beyanâtı", *Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921, No: 885, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Esbab-ı İstifası Yunan Meselesi mi İmiş? ", *İkdam*, 17 Mayıs 1921, No:8684, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Esbab-ı İstifası", *İkdam*, 20 Mayıs 1921, No:8687, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Esbab-ı İstifası", *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Mayıs 1921, No:14416, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Esbab-ı İstifası", *Vakit*, 17 Mayıs 1921, No:1236, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası Etrafında ", *Alemdar*, 20 Mayıs 1921, No:54, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası Etrafında", *Alemdar*, 16 Mayıs 1921, No:48, s.1.

Milli Mücadele Dönemi Basınına Göre Bekir Sami Bey'in İstifası ve Hükümet Değişikliği Meselesi

- "Bekir Sami Bey'in İstifası Etrafında", *Alemdar*, 19 Mayıs 1921, No:53, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası Etrafında", *Peyâm-ı Sabah*, 19 Mayıs 1921, No: 884, s.1. "Anadolu'da Şevk-i Ceng-Cuyâne", *Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921, No: 885, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası Meselesi", *Vakit*, 20 Mayıs 1921, No:1239, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası", *İkdam*, 16 Mayıs 1921, No:8683, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası", *İkdam*, 19 Mayıs 1921, No:8686, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası", *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mayıs 1921, No:14415, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in İstifası", *Vakit*, 16 Mayıs 1921, No:1235, s.1.
- "Bekir Sami Bey'in Seyahati", *Vakit*, 17 Haziran 1921, No:1265, s.1.
- "Bekir Sami Bey", *İkdam*, 15 Mayıs 1921, No:8682, s.1.
- "Bekir Sami Bey", *İleri*, 19 Mayıs 1921, No:1188, s.1.
- "Bekir Sami Beyle", *Peyâm-ı Sabah*, 3 Haziran 1921, No: 899, s.1.
- "Bekir Sami ve Celalettin Arif Beyler", *İkdam*, 30 Temmuz 1921, No:8756, s.1.
- "Beyanatın Doğrusu", *Vakit*, 5 Haziran 1921, No:1255, s.1.
- "Buhran Hakkında", *İleri*, 21 Mayıs 1921, No:1190, s.1.
- "Büyük Millet Meclisinde Kabinenin Programı Hakkında Müzakereler", *Vakit*, 29 Mayıs 1921, No:1248, s.1.
- "Büyük Millet Meclisinde Yeni Bir Grup Teşekkül Etti", *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Mayıs 1921, No:14413, s.1.
- "Büyük Millet Meclisinde", *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mayıs 1921, No:14415, s.1.
- "Cavid Bey Heyet-i Vekile Reisi Mi?", *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Mayıs 1921, No:14413, s.1.
- "Cavit Bey'in Anadolu Kabinesini Teşkili Etrafında", *Alemdar*, 18 Mayıs 1921, No:52, s.1.
- "Dâhili ve Harici Siyasette Tebeddül Yoktur", *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Haziran 1921, No:14430, s.1.
- "Fevzi Paşa Heyet-i Vekile Reisi", *Peyâm-ı Sabah*, 23 Mayıs 1921, No: 888, s.1.
- "Fevzi Paşa Müfrit Milliyetperver", *Tercüman-ı Hakikat*, 19 Mayıs 1921, No:14416, s.1.
- "Fevzi Paşa ve Müfrit Milliyetperverler", *İleri*, 20 Mayıs 1921, No:1189, s.1.
- "Fevzi Paşa'nın Beyânatı", *Peyâm-ı Sabah*, 3 Haziran 1921, No: 899, s.1.
- "Gayr-ı Muntazır Bir İstifa", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mayıs 1921, No:188, s.1.
- "Hâkimiyet-i Milliye'nin Millet Meclisine Vesâyâsı", *Peyâm-ı Sabah*, 27 Mayıs 1921, No: 892, s.1.
- "Halef, Selef Hakkında", *Alemdar*, 20 Mayıs 1921, No:54, s.1.
- "Hariciye Vekâletine Yusuf Kemal Bey İntihap Edildi", *İkdam*, 21 Mayıs 1921, No:8688, s.1.
- "Hariciye Vekili Bekir Sami Beyle Mülâkat", *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Mayıs 1921, No: 174, s.1.
- "Hariciye Vekilinin Beyânatı", *Vakit*, 5 Haziran 1921, No:1255, s.1.
- "Heyet-i Murahhasımız Anadolu Hakkında İtalya Hükümeti İle de Bir İtilafname İmzaladı", *İkdam*, 15 Mart 1921, No:8622, s.1.

- "Heyet-i Vekile Buhranının İzâlesi", *Tercüman-ı Hakikat*, 23 Mayıs 1921, No:14420, s.1.
- "Heyet-i Vekile Dün İstifa Etti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Mayıs 1921, No:187, s.1.
- "Heyet-i Vekile Reisi Mustafa Fevzi Paşa Hazretleri", *Vakit*, 4 Haziran 1921, No:1254, s.1.
- "Heyet-i Vekile ve Müdafaa-i Milliye Reisi: Fevzi Paşa", *İleri*, 23 Mayıs 1921, No:1192, s.1.
- "İngiliz Matbuatının Nokta-i Nazarı Nedir? Ankara Hükümeti Sulhu Nasıl Yapabilir?", *İkdam*, 2 Haziran 1921, No:8700, s.1.
- "Meclis-i Kebir-i Milli", *İleri*, 26 Mayıs 1921, No:1195, s.1.
- "Meclis-i Milli'nin Siyaset-i Dâhiliye ve Hariciyesi: Mustafa Fevzi Paşa'nın Beyanâtı", *İkdam*, 2 Haziran 1921, No:8700, s.1.
- "Meclis-i Milli'nin Siyaset-i Hariciyesi", *İkdam*, 1 Haziran 1921, No:8699, s.1.
- "Millet Meclisinde Maliye Vekilini Muâheze", *Peyâm-ı Sabah*, 20 Mayıs 1921, No: 885, s.1.
- "Millet Meclisinin Bugünkü İçtimaî", *Peyâm-ı Sabah*, 26 Mayıs 1921, No: 891, s.1.
- "Millet Meclisinin Harp Gayeleri", *Peyâm-ı Sabah*, 29 Mayıs 1921, No: 894, s.1.
- "Mustafa Fevzi Paşa'nın Beyanâtı", *Peyâm-ı Sabah*, 27 Mayıs 1921, No: 892, s.1.
- "Mustafa Sagir'in İdamına Hüküm Edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1921, No: 193, s.1.
- "Muzır Bir İhtilâf", *Peyâm-ı Sabah*, 21 Mayıs 1921, No: 886, s.1.
- "Müdafaa-i Hukuk Grubu", *Peyâm-ı Sabah*, 24 Mayıs 1921, No: 889, s.1.
- "Müdafaa-i Milliye'ye 12 Milyon Lira", *Peyâm-ı Sabah*, 27 Mayıs 1921, No: 892, s.1.
- "Nihat Reşat Bey İstifa Etti", *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Mayıs 1921, No:14417, s.1.
- "Refet Paşa Heyet-i Vekile Reisi Oldu", *Peyâm-ı Sabah*, 22 Mayıs 1921, No: 887, s.1.
- "Refet Paşa Heyet-i Vükela Reisi", *İkdam*, 22 Mayıs 1921, No:8689, s.1.
- "Siyaset-i Dâhiliye ve Hariciyemiz", *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1921, No:199, s.1.
- "Son İstifalar Münasebetiyle ", *Alemdar*, 22 Mayıs 1921, No:56, s.1.
- "Yeni Ankara Kabinesi Teşekkül Etti", *Peyâm-ı Sabah*, 23 Mayıs 1921, No: 888, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekile Dün İntihap Edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Mayıs 1921, No:190, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekile İşe Başladı", *Vakit*, 25 Mayıs 1921, No:1244, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekile", *Akşam*, 23 Mayıs 1921, No: 959, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekile", *İleri*, 21 Mayıs 1921, No:1190, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekile", *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Mayıs 1921, No:14419, s.1.
- "Yeni Heyet-i Vekilenin Siyaseti", *Tercüman-ı Hakikat*, 25 Mayıs 1921, No:14422, s.1.
- "Yusuf Kemal Bey Ankara'ya Geldi", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Mayıs 1921, No:14425, s.1.
- "Yusuf Kemal Bey Trabzon'da", *Vakit*, 27 Mayıs 1921, No:1246, s.1.
- "Yusuf Kemal Bey'in Beyanâtı", *Peyâm-ı Sabah*, 5 Haziran 1921, No: 901, s.1.
- "Yusuf Kemal Bey'in Beyânâtı", *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Mayıs 1921, No:14426, s.1.
- "Yusuf Kemal Bey'in Beyanâtı", *Vakit*, 30 Mayıs 1921, No:1249, s.1.

